

Драгиша Петновић

Змајеви у предању сврљишког краја

*Змеј девојку преко гору води
ал' говори убава девојка.
„Змеју војно где је твоја кућа?
Змеје војно где су твоји двори?“
„Ајде, ајде убава девојко,
моја кућа пештер у камену,
моји двори широка авлија.“*

(Народна песма из села Плужине)

Поред вила, вилењака, утвара, вампира и караконцула, змајеви заузимају посебно место у митологији сврљишког краја. У овом планинском подручју, око горњег Тимока, испресецаном гудурама и врлети-ма, са дубоким јаругама и тешко приступачним пећинама, „где само птица може да узлети“, легенде о змајевима настају као вид одређеног народног стваралаштва. Народ патријархално васпитан, прост у својој неписмености и окован сујеверјем, сачувао их је током времена у свом уоменом казивању. Легенде о змајевима, са овог подручја, нису оне страшне приче о вампирима и караконцулама којима се плаше деца у дугим зимским ноћима, него приче о чудним догађајима из прошлости и људској немоћи да их схвати.

Топоними везани за легенде о змајевима („Змајев камен“, „Змајева пећина“, „Змајева вода“), веома су ретки. Изумрле су већ и ове легенде. Памте их још само изузетно старији људи и оне упркос казивању, оном старачком, где се реченице заплићу у тешке чворове, где често нема ни краја ни почетка, просто плене слушаоца својом садржином.

А сви они дивни старци и старице који ми их казиваше, љуто се клеше да су таква чуда постојала. „Неможе више да лете змаји, растера и елетрика“, говоруху старине и распредаху приче, уверавајући ме да су се до скоро „змајотресине“ по овим беспућима налазиле. И када би их само ноге старачке служиле и данас би их они нашли на њима знаним местима.

У свим легендама змајеви су исти. Ти „огњевити људи“, који кад лете „све искре врљају“, дати су у људском облику, нарочито кад скину своје змијске кошуље, и са људским особинама. Нису то ни јунаци нити какви витезови попут оних из народних песама, него вечити напасници лепих девојака и младих жена. Било их је, кажу, по свим планинама а станишта им бежу у дубоким пећинама и на тешко приступачним стенама, летели су и дању и ноћу сејући за собом „змајотресине“, попут сјајних рибљих крљушти. И чуда велика су се дешавала. Рађала су се крилата деца у сврљишким селима, венуле девојке од натприродне љубави, трагом нестајале сеоске лепотице и умирали змајеви затечени без својих кошуља. А људи крстећи се од божјих чуда примали су то као нормално зло од кога се не може побећи.

Давно су одлетели змајеви, ветрови разнесоше „змајотресине“ по врлетима а успомене на њих надживеше.

ЗМАЈ И ДЕВОЈКА

Испод „Вишиграда“ на „Изворском врху“ чувала некаква девојка из Преконоге говеда. Кад опече сунце у подне, она натера говеда у вртачу где је било хладовине па седне да плете. Однекуд пролети змај и видевиши лепу девојку слети код ње. После неког времена приметите укућани да девојка стално некако замишљена и да почиње да жути у лицу. Њен отац који је имао још доста деце није на то обраћао велику пажњу. Девојка је и даље терала говеда на пашу а увек се задржавала у тој вртачи. Прође тако још доста времена а онда се она изненада породила, родивши здраво мушко дете. Оно одмах скочи на ноге и поче говорити непознатим језиком. Од тог чуда поплаше се сви у кући а мајка од страха умре. Видећи то, дете одједном испусти крила испод мишица и кроз врата одлети у планину.

ЗМАЈ ДЕТЕ

Некаква млада жена из Плужине, чувајући овце на Космачу, изненада затрудни. Њен муж се у то време налазио негде на печалби и она је са страхом очекивала дан порођаја. Да би прикрила трудноћу стално је боравила у планини код оваца. Међутим дан за даном је пролазио и она се најзад повери свекрви. Жена се мало зачуди због изненадне вести а затим остави снају код куће. Одређеног дана ову спопадну болови и свекрва јој намести „рогожу“ крај одњишта. Породила легне и у току истог дана роди мушко дете. Свекрва српом пресеке детету пупчану врпцу и узме га у наручје. Међутим оно се отме и почне ходати по соби и заглеђивати ствари. Видећи да ту нису чиста посла свекрва докопа мотику и разбије му главу. Дете цикне и падне

мртво. Укућани се скупе и кад подигну детету руке угледају испод мишица мала тек нарасла крилица. „Ово није човек, ово је змај“, каже тад неки старац из породице „да је остало живо био би то велики јунак“. Тада ова млада жена призна да је код ње у планини долазио змај и да је затруднела од њега.

ЗМАЈЕВА СМРТ

Живела у Лалинцу нека девојка лепа и као од брега одваљена. Јелек је на њој просто пуцао од једрине. Лепше и стаситије девојке не беше у селу. Просиоци су стално долазили а она их одбијаше, говорећи да је још млада за удају. Узалуд су сеоски момци уздихали за њом, горда лепотица увек је ишла смерно гледајући само у земљу. Наједном се стане причати по селу да се у „Големи камен“ уселио змај. Људи су то прво прихватили са неверицом и с подсмехом али како је „Големи камен“ сваке ноћи трештао од јаког светла и чула се силна тутњава, поверују да нешто ипак постоји. Од неког времена приметите родитељи ове девојке чудну и наглу промену код ње. Почела је да постаје све блеђа у лицу и полако венула у стасу. На мајчино наваљивање да каже шта је боли или је нешто мучи, одговарала је кроз зубе, да је боли глава, да не може да једе и молила да је оставе на миру. Родитељи се забрину и плашећи се да неко није бацио чини на њихову кћер, почну обилазити врачаре. Гасили су јој угљевље, купали је у води која је протекла испод девет воденица, бајали од урока, но све је било узалуд. Девојка само плаче и сваким даном све више вене. Село као село, упочетку сажалеваше лепотицу а затим дути језици распредоше разне приче. Причало се да је „јевтиклава“, да је зачарана а сеоски момци из освете пронађоше свој разлог да је затруднела. Тако је то трајало скоро месец дана. Једне вечери њеном оцу изненада дође у кућу некакав старац који је сам живео на крају села и ретко се мешао са људима.

„Слушај Марко, рече домаћину, она ала из камен излази свако вече а врта се тек ујутру. Чини ми се да дооди овам кам твоју кућу па припази мало на девојче“, Каже то и одмах оде. Отац девојке гозове рођаке и пријатеље да се посаветују. Одлуче да те ноћи остану будни у дворишту и тако провере ову страшну вест. Сакрију се тако они и стану чекати. У неко доба ноћи виде где се „Големи камен“ засија, као да сунце иза њега излази. Дигне се страховита бука и јека и човек сав у огњу излети из камена. Људи се поплаше и разбеже својим кућама. Отац остане сам у дворишту и тада угледа како онај „огњевит човек“ долети до његове куће и кроз прозор уђе унутра. Па пошто се мало поврати од страха и запрепашћења, приђе прозору и опрезно навири у собу. Кад тамо, младић леп каквог

он никад није видео, пригрлио његову кћер а она поплавила као чивит. Одмах ту на дохват руку спази огромну кошуљу, сву од некаквих крљушти као у змије, са крилима. Полако је извуче кроз прозор а затим изглед куће запали на ватри. Врати се назад, али кад навири у собу виде да су онај младић и његова кћи мртви.

ТРОГЛАВО ДЕТЕ

По
в
џ

Роди некаква млада жена из Ђуринца дете са три главе које одмах одлети у планину. Причало се о том чуду па се и заборавило. Након неколико година, ова иста жена роди и друго дете. Временом оно одрасте у лепог момка и родитељи одлуче да га ожене богатом девојком из истог села. Међутим ноћу уочи свадбе, његова мајка усни чудан сан. Као дошао онај њен први, троглави, син и рекао да је он змајев син и да сада лети по небу предводећи облаке а да му она у току исте ноћи код неког дрвета однесе и остави свадбене дарове и од сваког припремљеног јела по мало. Она то и уради а када се ујутру са сватовима врате од девојачке куће и прође поред тог места а оно дарови нестали а посуде са храном празне.

СТОЈАНКА И ЗМАЈ

У Јаловик Извору беше девојка Стојанка лепа да се не може описати. Запази је некакав змај из „Орљанске мртвине“ и почне сваке ноћи долазити код ње. Девојка је у почетку то крила од својих али се касније повери матери. Ова одлучи да је одведе код некакве старе врачаре да „направи мађије“ и тако одбије змаја. Змај открије шта му се спрема и зато дође једне ноћи и убије девојку. Ујутру се окупи цело село око њихове куће, нагла смрт сеоске лепотице запрепастила је све. Несрећни родитељи тек тада открију да је код ње долазио змај и да је он убио.

ПОСТ СКРИПТУМ

У овом крају где су се још увек задржали трагови партеногенезе, тј. веровања у рађање деце без зачећа мушкараца, (Тако се нпр. верује да женско може да затрудни уколико током ноћи остане голо на месецини), чврсто се веровало у овакве и сличне догађаје. Међутим змајеви у легендама ових планинских села послужили су као изврсна маска за прикривање правих истина.

Чобаница затруднела из љубави са каквим момком у планини, да би сачувала част и образ девојачки, сву кривицу пребацује на змаја. Ту „страшну истину“ повери родитељима а ови даље родбини, пријатељима и тако цело село сазна. Такву девојку људи почну са-

жаљевавати а не презирати. У њиховивм очима она није крива јер шта може једна усамљена девојка у планини против једне „але“. После порођаја, девојка са мајком убије дете да се не би чувало „копиле“ у кући а затим пусти вест да је било крилато па или одлетело у планину или су га морали убити „јер није као остали људи па да неби неком зло учинило“. Тајна је остајала у кући а нико са стране није проверавао да ли је дете имало стварно крила и обележје змајево на грудима јер ко би смео и да погледа такво „чудо божје“. Догађало се да понека девојка у настојању да се ослободи нежељене трудноће, умре након нестручно обављеног побачаја. У таквом случају, да би се сачувала част куће, морало се изаћи са причом да је код ње „долатил змеј“ а када је она покушала да га одбије он је убио. Занимљив је случај из легенде о „троглавом детету“ где мајка овог „одлетелог детета“ на дан свадбе другог сина односи код неког дрвета храну и дарове јер јој је тобож у сну овај тако наредио. Ова жена мучена савешћу због убиства првог детета, морала је да себи олакша савест чинећи неку врсту даће на месту где је „уморила дете“. Дешавало се богами и да неки змај заглави без своје кошуље и то у оном случају када би отац неке девојке затекао каквог „сеоског змаја“ у кући.